

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

Мундарижа

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ХОДЖАЕВ Бахшилло Камолович ҲУҚУҚ УСТУВОРЛИГИ ИНДЕКСИДА ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎРНИНИ ЯХШИЛАШ МАСАЛАЛАРИ	8
2. СОДИКОВ Акмал Шавкат ўғли НОРМА ИЖОДҚОРЛИГИ ЖАРАЁНИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙЎНАЛИШЛАРИ	13

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

3. УМИДУЛЛАЕВ Қаҳрамон Усманович ИЖРО ЭТУВЧИ ҲОКИМИЯТ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШ БОРАСИДАГИ КАМЧИЛИКЛАР ТАҲЛИЛИ	20
--	----

ҲУҚУҚРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРҚОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. ОКЮЛОВ Омонбой, ЮЛДАШЕВ Жаҳонгир Иномович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ХУСУСИЙ МУЛК ҲУҚУҚИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ БОРАСИДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН САМАРАЛИ ИСЛОҲОТЛАР (ҚОНУНЧИЛИК ТАҲЛИЛИ ВА МАВЖУД МУАММОЛАР)	27
5. ТИЛЛАБОЕВ Шохрухбек Мирзатиллаевич, ОСОБЕННОСТИ НАРУШЕНИЙ АВТОРСКИХ ПРАВ НА ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАХ.....	39
6. ERKINOV Bekzod THE PROCEDURE FOR REGULATING A FRANCHISE AGREEMENT (COMPLEX BUSINESS LICENSE) IN THE USA AND OTHER COUNTRIES	44

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

7. УМАРХОНОВ Азизхон Шарипхонович РИВОЖЛАНГАН ХОРИЖ ДАВЛАТЛАРИ ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ ИШТИРОКЧИЛАРИНИНГ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА ТАЖРИБАСИ	49
8. БАРАКАЕВ Лазизжон Отақулович ТАФТИШ ТАЙИНЛАШ ВА ЎТКАЗИШНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ТАРТИБИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	56
9. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович КЎЗДАН КЕЧИРИШ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИНИ ЎТКАЗИШНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ЖИҲАТЛАРИ	63

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ДОКТРИНАСИДА ЭРКИН ҲАРАКАТЛАНИШ ҲУҚУҚИ ВА ДАВЛАТ СУВЕРЕНИТЕТИ МАСАЛАЛАРИ.....	78
---	----

11. РАХМАНОВ Шухрат Наимович СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ДОГОВОРНЫХ ИСТОЧНИКОВ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ ПЕРСОНАЛА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ.....	88
12. ЮНУСОВ Ҳайдарали МУРОЖААТ ҚИЛИШ ҲУҚУҚИНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ ВА ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	95
13. МАҲАМАТОВ Махмуд ХОДИМЛАР ВА ИШ БЕРУВЧИЛАР ВАКИЛЛИГИНИ ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ДАРАЖАДА ТАРТИБГА СОЛИНИШИ.....	102
14. САИДОВ Олим Чорикулович ЖАЗО ЎТАШНИ ДАВОМ ЭТТИРИШ УЧУН ФУҚАРОСИ БЎЛГАН ДАВЛАТГА МАҲКУМЛАРНИ ТОПШИРИШНИ РАД ЭТИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	109
15. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна АХБОРОТ АСРИДА БОЛА ҲУҚУҚЛАРИ ВА ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ.....	115
16. VALIJONOV Daler Dilshodovich KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA XALQARO NAMKORLIKNING AYRIM MASALALARI.....	122
17. РАСБЕРГЕНОВА Сарбиназ Алишеровна РЕАЛИЗАЦИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ	129
18. СУЛАЙМАНОВ Одилжон Раббимович ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОННИНГ ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ ДАВЛАТНИНГ ОЛИЙ МАҚСАДИДИР	137
19. РАХМАНОВ Абдумухтор Режжаббаевич ПРАВА ЧЕЛОВЕКА И СТАТУС ЛИЧНОСТИ В ИСЛАМСКОМ ПРАВЕ	145

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

БАРАКАЕВ Лазизжон Отакулович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
Академияси мустақил изланувчиси
E-mail: arakyevlazizjon08@gmail.com

ТАФТИШ ТАЙИНЛАШ ВА ЎТКАЗИШНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ТАРТИБИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): БАРАКАЕВ Л.О. Тафтиш тайинлаш ва ўтказишнинг процессуал тартиби ва уни такомиллаштириш масалалари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2023) Б. 56-62.

 3 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-3-8>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада тафтиш объекти, тафтиш тайинлаш тартиби ва усуллари, тафтишда йўл қўйилган хато ва камчиликларни бартараф этиш масалалари ҳамда тафтиш тайинловчи органлар тафтиш тайинлаш жараёнида эътибор бериши лозим бўлган талаблар ва тафтиш жараёнида амалга ошириладиган тадбирлар услубий, тактик аҳамияти муҳокама қилинган. Мақолада бундан ташқари, юридик ва жисмоний шахсларнинг молиявий-хўжалик фаолиятини тафтиш қилишнинг асосий вазибалари, тафтиш ҳужжатларида йўл қўйиладиган асосий камчиликлар, бўшлиқлар санаб ўтилган ва уларни бартараф этиш масалалари баён қилинган.

Калит сўзлар: тафтиш объекти, тафтиш тайинловчи органлар, фактик тафтиш, тафтиш ўтказиш муддатлари.

БАРАКАЕВ Лазизжон Отакулович

Самостоятельный соискатель
Правоохранительной академии Республики Узбекистан
E-mail: barakyevlazizjon08@gmail.com

ПОРЯДОК НАЗНАЧЕНИЯ И ПРОВЕДЕНИЯ РЕВИЗИЙ И ВОПРОСЫ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются объект ревизии, порядок и способы назначения ревизии, вопросы устранения ошибок и недостатков при их проведении, а также требование органов назначающих ревизию, мероприятий методологического и тактического значения, проводимых в связи с этим. Кроме того, в статье перечислены основные задачи ревизии финансово-хозяйственной деятельности юридических и физических лиц, основные недостатки и пробелы в её проведении, и вопросы их устранения.

Ключевые слова: объект ревизии, органы назначающие ревизию, ревизия фактов, сроки ревизии.

PROCEDURE FOR APPOINTING AND CARRYING OUT REVISION AND ISSUES OF ITS IMPROVEMENT

ANNOTATION

This article discusses the object of the revision, the procedure and methods for assigning the audit, the issues of eliminating errors and shortcomings during the revision, as well as the requirements that the authorities appointing the revision should pay attention to when appointing the audit, the methodological and tactical significance of the activities carried out during the revision. In addition, the article lists the main tasks of the revision of the financial and economic activities of legal entities and individuals, the main shortcomings and gaps in the provision of the revision, and the issues of their elimination.

Keywords: revision object, authorities appointing revisions, fact revision, revision deadlines.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига 2016 йил 29 декабрда киритилган муҳим ўзгаришлардан бири бу мазкур кодекснинг “Тафтиш” деб номланган 22¹-боб билан тўлдирилиши бўлди. Унга кўра, тафтиш терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсининг, суриштирувчининг, терговчининг, прокурорнинг қарори ёки суднинг ажрими асосида тайинланади.

Тафтиш – судгача бўлган босқичда ариза ва хабарларга таянган ҳолда иқтисодий жиноятларни аниқлаш ва унинг содир этилганлигини исботловчи далилларни топиш ҳамда текширишга қаратилган дастлабки текширишдир [1, Б.77].

Ушбу фикрга тўлиқ қўшилсак бўлади. Чунки ушбу тергов ҳаракати жиноят ишини қўзғатишдан олдин ўтказилиб, унга асос бўлиши мумкин ҳисобланади.

Тафтишда йўл қўйилган хато ва камчиликларни бошқа ҳаракатлар билан аниқлаш жуда ҳам мураккаб, чунки у иқтисодий ҳолатга оид барча маълумотларни комплекс текширишни назарда тутати. Экспертиза эса берилган саволларни аниқлаштиришга қаратилган бўлади. Шу боис тафтишни тайинлашда жиноятларнинг латент бўлиб қолиб кетишини, текширишни бир томонлама ўтказишнинг олдини олиш талаб қилинади.

Тафтиш жиноят ишини қўзғатишдан олдин ҳам, кейин ҳам тайинланиши мумкин, лекин тадбиркорлик субъекти бундан мустасно. Амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ, тадбиркорлик субъектини тафтиш қилишга фақат қўзғатилган жиноят иши бўйича амалга оширишга йўл қўйилади. Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлган ҳолатлар унга нисбатан жиноят ишини қўзғатишга фақат Қорақалпоғистон Республикаси прокурори, вилоятлар ва Тошкент шаҳар прокурорларининг ёхуд Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори ёки унинг ўринбосарининг розилиги билан рухсат этилади [2, Б.1].

Қўзғатилган жиноят иши юзасидан тафтиш ўтказилганда жиноят иши билан боғлиқ фаолият ва шу жараёндаги ҳаракатлар текширилади холос [3, Б.100].

Ушбу фикр ЖПКда ўз аксини топган бўлса ва амалиётда риоя қилиниши талаб қилинсада, амалда тафтишчи мутахассис хоҳлаган муддатини олиб текшириш ўтказиши, бу эса амалиётда муҳим хатолардан бири саналади.

Айрим адабиётларда баён қилинишича, тадқиқотлар ўтказиш жараёнида тафтиш ўтказувчи шахс фактик назорат усулларини (кўздан кечириш, хатлов, амалга оширилган ишларни ҳисоблаш) фақатгина терговчи ва судьянинг рухсати билангина амалга оширади [4, Б.17]. Тафтишчи ҳар қандай ҳаракатни тафтиш тайинловчи шахс билан маслаҳатлашган ҳолда унинг рухсати билан амалга ошириши талаб қилинади. Экспертдан фарқли равишда тафтишчида ташаббус ҳуқуқи мавжуд бўлмайди.

Тафтиш ҳамма ҳужжатларни текшириш, сўнгра бир хулосага келиш ва далолатнома тузишни тақозо қиладиган ҳаракат саналади. Шу сабабли тажрибали суриштирувчи, терговчи, судьялар жиноят иши қўзғатилишидан олдин иқтисодий жиноят содир этилган деган тахмин остида тафтиш тайинлашади.

Судгача бўлган босқичдаги текширишлар ўзида жиноят аломатларини тўлиқ акс эттириши талаб қилинади. Шу ҳолатларни инобатга олиб терговчилар жиноят ишини қўзғатишдан олдин тафтиш тайинланаши ва ўтказилиши талаб қилинади, чунки тафтиш яқунлари бўйичагина ҳаракатларни жиноят аломатлари борлигини аниқлаш ва ҳолатга тўғри баҳо бериш мумкин бўлади.

Тафтиш тайинловчи органларнинг тафтишнинг текшириш тизими ҳақидаги билимлари етарли бўлмаганлиги боис унинг имкониятларидан жиноятларни тергов қилиш жараёнида тўлиқ ҳажмда фойдалана ололмайди [5, Б.60].

Тафтишни ваколатли орган тайинлайди, тафтиш ўтказувчи ташкилот раҳбари эса унинг топшириғига асосан ҳаракат қиладди. Терговчи билан тафтиш ўтказувчи шахс ўртасида жиноят-процессуал муносабатлар юзага келади, тафтиш ўтказувчи мутахассис терговчи топшириқларига (тафтиш ўтказувчи ташкилот раҳбарининг эмас) кўра фаолият юритади. Бу ҳолатда маъмурий тегишлилик билан жиноят-процессуал муносабатларни бир-биридан фарқлаш талаб қилинади.

Агар жиноят иши юзасидан тафтиш тайинланадиган бўлса, уни тайинлаш ваколатига эга бўлган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ёки суд томонидан тафтиш доираси ва у доирасида аниқланадиган масалаларни белгилайди.

Тафтиш **объекти** – текширилаётган ташкилотнинг бухгалтерлик ва бошқа ҳисоб ҳужжатлари ҳисобланади. Тафтишни ўтказиш жараёнида тафтиш ўтказувчи мутахассислар тадқиқот объектларидан ташқари жиноят иши материаллари билан ҳам танишиши мумкин, чунки бу ҳолатда жиноят ишига алоқадор маълумотларни жиноят иши материалларидан олиш имконияти пайдо бўлади.

Жиноят иши билан боғлиқ бўлмаган тафтишда мутахассис текширилаётган, уни тайинлаган ташкилот раҳбари, бухгалтер билан ҳамкорлик қиладди, жиноят иши бўйича эса ушбу шахслар билан муносабати ўзгаради, яъни энди у ташкилотдаги ноқонуний ҳолатларни аниқлашга қаратади. Ушбу ҳолатда тафтиш тайинлаган шахс мутахассисга топшириқлар бериб туради. Ҳар қандай тафтиш жараёнида уни ким тайинлаганидан қатъи назар, мутахассис ҳужжатдаги шаклан ва мазмунан ўзгартиришларни уларни кўздан кечириш усулларини қўллаш орқали аниқлайди.

Тафтишни тайинлаш усулига қараб қуйидаги тоифаларга ажратиш мумкин:

1) тафтиш ўтказилиши режалаштирилган ташкилотга бевосита талабларни юбориш орқали;

2) ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг талабларини бевосита бажариш орқали.

Тафтиш ташкилот молия-хўжалик фаолиятининг ҳамма йўналишларини қамраб олади. Тафтиш молия интизомига риоя қилинганлиги бухгалтерлик ҳисобининг тўғри юритилганлиги ҳамда ҳисоботларнинг тўғри тузилганлигини текширишга хизмат қиладди.

Тафтиш ўтказиш жараёнида текширувчилар ҳужжатларда ва фактик жиҳатдан текширилаётган ташкилот томонидан пул воситалари, қимматбаҳо қоғозлар, кредит ва ҳисоб операцияларининг, бюджет ва бюджетдан ташқари фондлардаги ҳисоботларнинг тўғри юритилганлигига ишонч ҳосил қилиши талаб қилинади.

Бюджет ташкилотларида бюджет воситаларини мақсадли ишлатилишига эътибор қаратиш алоҳида аҳамият касб этади. Ташкилот томонидан давлат бюджетдан ташқари маблағларини тўғри шакллантириш ва сарфланиши текширилиши лозим.

Жиноят иши юзасидан тафтиш тайинловчи шахс ўз раҳбарига тафтиш ўтказишга эҳтиёж борлиги бўйича қуйидаги масалаларни кўрсатган ҳолда билдирги бериши мақсадга мувофиқ: воситалар ва жалб қилинганлар нисбати; текширилаётган ташкилот ва унинг филиаллари ҳақида, ушбу ташкилот жойлашган жой, унинг раҳбари, бош бухгалтер ҳақида маълумот; текширилаётган ташкилотга нисбатан қўлланилган тезкор-қидирув ҳаракатлари; бирламчи ҳужжатлар, молия-хўжалик фаолиятга бағишланган ҳужжатлар

ҳамда жиноят аломатлари мавжуд ҳолатлар баён қилинади; ҳолатга тафтиш тайинлаган шахснинг баҳоси, унинг малакаси, етказилган тахминий зарар миқдори [6, Б.96-97].

Айрим ҳолатларда тафтиш тайинлаш жараёнида тафтишга бошқа мутахассис (масалан, дастурчи, таржимон, ҳужжатлар бўйича мутахассис ва б.қ.) ҳам жалб қилиниши мумкин. Ушбу шахслар жиноят ишининг боришини таъминлаш мақсадида фаолият юритсада, асосий масалани ҳал этиш тафтишчи мутахассис зиммасида бўлади.

Жиноят иши қўзғатилгандан кейин тайинланган тафтишлар ҳам жуда самарали натижалар беради ёки қўшимча, қайта тайинланган тафтишлар ҳам йўл қўйилган камчиликларни айнан жиноят иши қўзғатилгандан кейин аниқлаш ва бартараф этиш имконини беради.

Тафтиш ўтказиш чоғида тафтишни тайинлаш тўғрисидаги қарорда ёки ажримда кўрсатилмаган масалани кўрилиши тақиқланади. Тафтиш ўтказилаётган ташкилотлар тафтишни тайинлаш тўғрисидаги қарор ёки ажрим олинган пайтдан эътиборан буйруқ чиқариши мақсадга мувофиқ. Чунки тафтишчига ишлаши учун ҳамма шароит яратиб берилиши ва уларни ташкилотдаги ходимлар таниб унга қаршилик кўрсатмаслигини таъминлаш зарур.

Тафтиш тайинлаш тезкорликни талаб этади. Чунки ташкилотда камчиликлар аниқланиши бошлангандан бошлаб ҳужжатлардаги ноқонуний ҳолатларни йўқотишга ҳаракат қилинади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига кўра тафтиш муддати 30 календарь кунидан иборат ҳисобланади. Шу сабабли натижани сифатли бўлиши учун ушбу жараёни тезкорлик билан ташкил қилиш талаб қилинади.

Жиноят иши юзасидан тайинладиган тафтиш иқтисодий фаолиятда ўтказиладиган тафтишдан фарқ қилиб, ушбу фарқ жиноят ишини қўзғатишга сабаб бўладиган ҳолатлар мавжуд ёки йўқлиги юзасидан амалга оширилишида намоён бўлади.

Жиноят ишини қўзғатиш босқичида тафтиш тайинлаш учун асослар жумласига қуйидагилар киради: ариза ва хабарларни текшириш жараёнида аниқланган иқтисодий жиноятлар, мулкни ўзлаштирилганлик ҳақидаги фактик маълумотларнинг мавжудлиги; моддий жавобгар ёки мансабдор шахснинг моддий қийматликларни, пул воситаларини ўзлаштириш, растрата жинояти устида ушланиши; жиноят содир этганлиги ҳақидаги маълумот етиб келган шахснинг кўрсатувлари; олдинги ўтказилган тафтишларнинг сифатининг пастлиги, маълумотлари ўртасидаги зиддиятлар мавжудлиги, олдида қўйилган саволларга тўлиқ жавоб бермаганлиги; камомад ва ортиқча сумманинг юзага келишининг сабаблари ва вақтини аниқлаш эҳтиёжи бўлганда; текширилаётган шахснинг бошқа ташкилотлар билан жинойий алоқаларини аниқлаш [7, Б.103].

Тафтиш тайинловчи органлар тафтиш тайинлаш жараёнида қуйидагиларга эътибор бериши талаб қилинади: тафтишчи ўзи ўтказаетган молиявий, иқтисодий, тадбиркорлик, бухгалтерлик, савдо, хизмат кўрсатиш соҳаларида пухта билимга эга бўлган ўз соҳасини пухта билиши; ишдан манфаатдор бўлмаслиги, қариндоши масалалари кўрилатган мутахассисларни ишга жалб қилмаслиги; иш ҳажми, бир неча бор текширилатган ташкилотларнинг бир-биридан алоҳида узоқ ҳудудларда жойлашганда бир неча мутахассисни жалб қилиш, текшириш бир неча соҳа мутахассиси фаолиятини талаб қилганда, уларни ўз вақтида жалб қилиш; соҳа мутахассисларини тўғри танлай олиш ва уларга бериладиган ойдинлаштиришга қаратилган саволларни, вазифаларни тўғри тақсимлаш ва мақсадни тўғри тушунтира олиш; тафтишчининг тафтиш ўтказиш бўйича малакаси, қобилияти, мутахассислиги, қандай мураккаб ишларда ишлаганлиги, олдинги ишларида амалга оширган хатоликлари билиши; тафтиш ўтказиш учун белгиланган муддатда зарур ҳаракатларни амалга оширишга улгуриши.

Тафтиш тайинлаш жараёнида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан қуйидаги ҳаракатлар кетма-кетлигида ташкилий-тактик тадбирларни амалга ошириш лозим ҳисобланади: бухгалтерлик ҳисоби, ҳисоботлар юритишга оид норматив ҳужжатлар билан танишиш; бухгалтерлик ҳужжатлари, қоралама ҳужжатларни олиб қўйиш; текширишга олинган ҳужжатларни кўздан кечириш, ҳаракатлар кетма-кетлигини ўрганиш, ҳужжатлардан

нухсалар олиш, уларни сақлаб қолиш чораларини кўриш; текширилаётган ташкилот ёки унга тегишли бўлган филиаллар жойлашган жойлар тезкор-қидирув ходимлари билан ҳамкорликни йўлга қўйиш; жиноят содир этилган вазият, олдин ўтказилган инвентаризация ҳужжатлари билан моддий қийматликларни сақлаш шартлари билан танишиш, мулкни ўзлаштириш ҳаракатлари содир этилган вақтни аниқлашга ҳаракат қилиш; гумон қилинувчи ҳақидаги маълумотларни ўрганиш (мансаби, ташкилот билан моддий жавобгарлик ҳақидаги ҳужжатларининг мавжудлиги, иш стажи, текширилаётган шахслар томонидан олдин ҳам суиистеъмомлик ҳолатлари бўлганлиги факти, оилавий аҳволи, моддий шароити); маъмурий ва назорат органлари томонидан қонунбузарликларни аниқлаш мақсадида қандай ҳаракатлар қилинганлиги; текширилаётган шахсларнинг муқаддам судланганлиги, ишончни суиистеъмом қилганлиги учун ишдан ҳайдалганлик ҳолатлари текширилади.

Тафтиш жараёнида амалга ошириладиган тадбирлар услубий, тактик аҳамиятга эга ҳисобланади, чунки суриштирувчи, терговчи тафтиш тайинлаш, жиноят ҳолатини аниқлаш учун ўз вақтида ва сифатли бухгалтерлик ҳамда бошқа ҳужжатларни йиғиши; тафтиш жараёнида амалга ошириш лозим бўлган ҳаракатлар кетма-кетлигини белгилаши; ўзини қизиқтирган саволларга жавоб олиши лозим бўлган шахслар доирасини белгилаши лозим [8, Б.236].

Юридик ва жисмоний шахсларнинг молиявий-ҳўжалик фаолиятини тафтиш қилишнинг асосий вазифаси бўлиб қўйидагилар ҳисобланади: амалга ошираётган фаолият ташкилотнинг таъсис ҳужжатларига тўғри келиши; даромадлар ва харажатлар сметасидаги ҳисобларнинг асосланганлиги; сметадаги харажатларнинг тўғри сарфланганлиги; бюджет воситаларнинг мақсадли ишлатилганлиги; моддий қийматликларнинг ва пул воситаларининг хавфсизлиги таъминланганлиги; бюджетдан ташқари бўлган давлат харажатлари асослиги; молия тартибига риоя қилинганлиги; қимматли қоғозлар ва пул воситалари, кредит операцияларининг асосланганлиги; бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш ва юритиш тўғрилиги; бюджет ва бюджетдан ташқари фондлар ҳисобининг тўлиқ ва ўз вақтида юритилиши; номоддий активлар билан операциялар; инвестициялар билан боғлиқ операциялар; жисмоний шахслар томонидан меҳнатга ҳақ тўлаш ва бошқа харажатлар; кундалик фаолият жараёнида қилинган харажатлар асосланганлиги; молиявий ютуқларнинг шаклланишининг асослиги ва уларнинг тўғри тақсимланганлиги [9, Б.633].

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, тафтиш ўтказишда кутилаётган вазифалар жиноят иши материалларидан, ташкилотнинг фаолият турларидан келиб чиқади.

Суриштирувчи, терговчи, прокурор, судьянинг тафтиш тайинлаш жараёнида вазифаларни ҳал қилишга қаратилган ҳужжатли асослантилган қўйидаги саволларга жавобларни талаб қилади: нима бузилган (қонун, буйруқ, қарор, йўриқнома ҳамда қайси қисми бузилганлиги); ким бузган (кимнинг талаби билан қилинган); ҳуқуқбузарлик содир этилиш вақти; ҳуқуқбузарлик бажарилиш усули; етказилган зарар миқдори, камомад; ҳуқуқбузарлик содир этилишига сабаб бўлган сабаб ва шарт-шароитлар [10, Б.108].

Жиноят юзасидан аниқланган маълумотларни таҳлил қилиш, унинг содир этилиш сабаб ва шароитларини аниқлаш орқали ушбу ҳаракатларнинг кейинги ривожини ҳам кўриш мумкин бўлади. Прогнозлаштириш ушбу ҳолатларда суриштирувчи, терговчи, судьянинг самарали профилактик воситаларни қўллаш имкониятини беради.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, тафтиш жараёнида тафтишчи олдида қўйидаги жиноят сабаб ва шарт-шароитларига алоқадор саволлар қўйиш мақсадга мувофиқ; махсус билимлардан келиб чиқиб, жиноят юзасидан фактларнинг юзага келиш сабаб ва шароитларини аниқлашга; ҳаракатлар ва оқибат ўртасида боғлиқликни аниқлаш, уларнинг ваколат доирасига кирадиган ҳаракат бор ёки йўқлигини белгилаш; жиноятни содир этилишига асос бўлган аниқ ҳолатлар, ҳужжатлардаги камчиликлар; қонун, қонуности ҳужжатлари талабларининг бажарилмаганлиги натижасида юзага келган оқибат.

Агарда терговчи, жиноятни содир этилиш шароитларини қарорда савол сифатида қўймас экан, тафтишчи ушбу ҳолатга ўзининг ташаббусидан келиб чиқиб жавоб бериши талаб қилинади [11, Б.20].

Тафтиш тайинлашда унинг қайси турини қўллаш масаласига эътибор бериш талаб қилинади. Масалан, одатий тафтиш олдида маълум бир мақсад қўйилади, яъни улар

бухгалтерлик ҳисоби ва ҳисоботларни тўғрилигини текширишга қаратилган бўлади. Шу сабабли мақсадли йўналтирилганлик ушбу тафтишнинг асосий жиҳати ҳисобланмайди.

Тафтиш жиноят ишининг қайси босқичида ўтказилишига қараб жиноят иши қўзғатилгунча, дастлабки тергов ва суд босқичида ўтказиладиган тафтишларга бўлинади.

Бундан ташқари, тафтишни ўтказувчи органларга қараб, ички идоравий, муассасадан ташқари, ички хўжалик тафтиш турлари мавжуд. Ички идоравий тафтиш – текширилувчи ташкилотнинг юқори турувчи ташкилоти томонидан ўтказиладиган тафтиш. Агарда иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи ташкилот таркибидатафтишчи, тафтиш комиссияси фаолият юритса, ҳамда ушбу ташкилотнинг раҳбари ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиувчи орган топишириғи билан ўтказиладиган тафтиш ички хўжалик тафтиши ҳисобланади. Муассасадан ташқари тафтиш эса махсус жиноят ишлари юзасидан тайинладиган махсус органлар томонидан ўтказиладиган тафтиш ҳисобланади.

Тафтишнинг муассасадан ташқарида ўтказиладиган турида мутахассислар ташқаридан тайинланганлиги ва ходимлар билан алоқаси бўлмаганлиги учун ушбу тафтишнинг сифати яхшироқ бўлади [12, Б.162].

Тафтишни тайинлаш вақтига қараб текширишлар режали ва режасиз бўлиши мумкин. Режали текшириш – текшириш ваколоти берилган ташкилот раҳбари томонидан ёки назорат органи томонидан режалаштирилган ва белгиланган вақтга мувофиқлаштириш режаси асосида ўтказиладиган тафтишдир [13, Б.274]. Режадан ташқари текшириш – юқори турувчи ташкилот раҳбарига қуйи турувчи ташкилотнинг молия-хўжалик фаолияти билан боғлиқ қонунчилик бузилишлари ҳолати ҳақида маълумот келиб тушганда ўтказиладиган ёки суд-тергов органларининг топшириғига кўра ўтказиладиган тафтишлар ҳисобланади [14, Б.71].

Текшириладиган фаолият ҳажмига кўра тафтиш тўлиқ ва қисман бўлиши мумкин. Тўлиқ тафтиш – текшириладиган ташкилот молия-хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олади. Ушбу тафтишда тешириш иқтисодий фаолиятнинг барча турлари қўлланилиниб текширилади.

Қисман тафтиш – текшириладиган ташкилотнинг маълум бир соҳаларини ёки алоҳида хўжалик операцияларини текширишга қаратилган бўлади [15, Б.13].

Тафтиш жараёнидаги текшириш ҳаракатлари муттасил ва танлов асосида ўтказиладиган турларга бўлинади. Танлов асосида ўтказиладиган тафтиш муттасил ўтказилган тафтишлардан асосий фарқи, барча ҳисоб-китоб, бухгалтерлик ҳужжатлари эмас, балки фақат уларнинг айримларинигина ажратиб олиб текширилишини назарда тутати [16, Б.120].

Тафтиш ким томонидан ўтказилишига қараб, тафтишчи бўлган мутахассис ёки бухгалтерлик ҳисоби соҳасида махсус билимга эга бўлган шахсларга бўлинади.

Адабиётларда тафтишнинг фактик, ҳужжатли, аралаш турлари мавжудлиги баён қилинган. Фактик тафтишда объектни ўз ҳолича кўздан кечириш, ҳужжатли ҳужжатлардаги маълумотларга қараб, аралаш, фактик ва ҳужжатли текширишларининг бирикмасидан пайдо бўлади [17, Б. 100].

Айрим манбаларда текшириш йўналиши ҳамда текшириш учун мўлжалланган саволларга қараб тафтишни оралик, комплекс, тематик тафтишларга бўлишни тавсия қилишган [18, Б.19].

Амалиёт таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, кўп ҳолатларда тафтиш ҳужжатларида қуйидаги асосий камчиликлар, бўшлиқларга йўл қўйилади: тафтиш ўтказилиш муддати кўрсатилмайди, саволлар тўғри шакллантирилмайди, улар ҳолатни тўлиқ баҳолашга қаратилмайди, тафтиш ўтказувчи орган ўз ташаббуси билан саволларни тўлдирмайди, текширилувчи ташкилотлар доираси аниқ кўрсатилмайди.

Яна бир муҳим масала тафтиш ўтказган мутахассисни сўроқ қилиш масаласи ҳисобланади.

ЖПКда тафтиш ўтказган мутахассисни сўроқ қилишга бағишланган модда акс эттирилмаганлиги сабабли, қонунга қуйидаги мазмунда 187¹²-модда киритиш таклиф қилинади:

“187¹²-модда. Тафтиш ўтказувчи мутахассисни сўроқ қилиш

Мутахассис далолатномаси етарли даражада аниқ бўлмай, камчиликларини тўлдириш учун қўшимча текшириш ўтказишга зарурат бўлмаса ёки мутахассис фойдаланган усулларга аниқлик киритиш зарур бўлиб қолса, суриштирувчи, терговчи ёки суд мутахассисни ушбу Кодекснинг 98-108-моддаларида назарда тутилган ҳодаларга риоя этган ҳолда сўроқ қилиш ҳуқуқига эга.

Мутахассис фақат ўзи берган далолатнома ва шахсан ўтказган текширувлари юзасидан сўроқ қилиниши мумкин.

Мутахассисни у далолатнома бергунига қадар сўроқ қилиш тақиқланади”.

Шундагина мутахассис тафтишчи берган далолатномани янада яхши тушуниш ва ёлғон берган далолатномаси учун жавобгарлик белгилаш имконияти пайдо бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, кўрсатиб ўтилган ҳолатларнинг эътиборга олиниши тафтишдан кўзланган мақсадга эришиш ва унинг самарадорлигини янада оширишга хизмат қилади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Лазарев Е.В. Подготовка, назначение и производство ревизий и судебно-бухгалтерских экспертиз при расследовании преступлений в сфере экономики. Дис. ...док. юрид. Наук. – Екатеринбург, 2009. – С. 77.
2. “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. 2-модда. 2-банди. 20.07.2018 й. ЎРҚ-485. 1- б.
3. Шапиро Л.Г., Степанов В.В. Специальные знания в уголовном судопроизводстве. – М.: Юрлитинформ, 2008. – С. 100.
4. Шадрин В.В. Аудит, ревизия и экспертиза в условиях действия Уголовно-процессуального кодекса РФ // Современное право. – Москва, 2002. – № 10. – С. 17.
5. Степанов В.В. Шапиро Л.Г. Использование документальных проверок и ревизий при возбуждении уголовных дел // Уголовный процесс. – Москва, 2006. – № 11. – С. 60.
6. Лазарев Е.В. Подготовка, назначение и производство ревизий и судебно-бухгалтерских экспертиз при расследовании преступлений в сфере экономики. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Екатеринбург, 2009. – С. 96-97.
7. Шадрин В.В., Шадрин К.В., Мусин Э.Ф. Ревизия по требованию правоохранительных органов при расследовании уголовных дел. – М.: Юрлитинформ, 2004. – С. 103.
8. Еремин С.Г. Организация документальной ревизии и аудиторской проверки по требованию правоохранительных органов для выявления обстоятельств преступлений // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2006. – № 2. – С. 236.
9. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. – М. Инфра-М, 2005. – С. 633.
10. Шадрин В.В., Шадрин К.В., Мусин Э.Ф. Ревизия по требованию правоохранительных органов при расследовании уголовных дел. 2004. – С. 108.
11. Гаджиев Н.Г. Гаджикасумов С.Ф. Использование специальных познаний аудитора в судебно-следственной практике // Российская юстиция. – 1997. – № 5. – С. 20.
12. Дубоносов Е.С. Судебная бухгалтерия: учебно-практическое пособие. – М.: Книжный мир, 2007. – С. 162.
13. Голубятников С.П., Тимченко В.А. Реализация защитных функций бухгалтерского учёта при осуществлении финансового контроля // Судебная бухгалтерия: учебник / под ред. С.П. Голубятникова. – М.: Юридическая литература, 1998. – С. 274.
14. М.В. Мельник. Контроль и ревизия: учебник для среднего профессионального образования. Финансовая академия при Правительстве РФ. – М.: Экономика, 2007. – С. 71.
15. Рябчиков М.П. Контроль финансово-хозяйственной деятельности на промышленных предприятиях. - М.: Финансы и статистика, 1989, – С. 13.
16. Голубятников С.П., Леханова Е.С. Судебная бухгалтерия: учебное пособие. – М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. – С. 120.
17. Белов Н.Г. Контроль и ревизия в сельском хозяйстве: учебник. – М., 2005. – С. 100.
18. Степанов М.В. Ревизия как основной метод финансового контроля и ведущая форма деятельности Счетной палаты РФ // Современное право. – 2004. – №7. – С.19.